

Sanatçılarının Sosyal Haklara Ulaşımındaki Güçlükler

Selcan PEKSAN*

Fatma TOSUN**

Özet: Bu çalışma, sanatçıların sosyo-ekonomik durumlarını, sosyal haklar açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Sanatçıların çalışma hayatlarına ilişkin genel özellikler incelendiğinde, aralıklı ve düzensiz çalıştıkları ve bu sebeple ücretleri ile eserlerinin satışlarından veya telif haklarından elde ettikleri gelirlerinin genellikle yetersiz ve öngörülemez olduğu görülmektedir. Ayrıca sanatçılık uzun bir eğitim sürecini gerektirdiği gibi, kariyerlerinin gelişmesi de uzun yıllar içinde mümkün olur. Üstelik sanatçıların başarıları, toplum tarafından beğenilmelerine bağlıdır. Bu beğenin sürekli yenilenmesi gerektiğinden sanatçıların kendilerini yenilemeleri gerekir. Buna karşın sanatsal faaliyetlerinin karşılığında yeterli gelir elde edemedikleri; çoğu sanatçının ikinci işte çalıştıkları bilinmektedir. Dahası, aynı düzeyde eğitim alan diğer mesleklerle göre gelirlerinin daha düşük olduğu; sanatçıların kendileri arasındaki gelir eşitsizliğinin de diğer mesleklerle oranla daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan, sanatçıların, işlerinin işçi tanımına uygun bir bağımlılık unsurunu taşımamakla birlikte, aslında birçok yönden menajerlere, yayımcılara, yapımcılara, galeri sahiplerine ve diğer araçlara bağımlılıklarının olması; tanımsal farklılık sebebiyle yüksek oranda serbest meslek sahibi olarak çalışmaları ve dolayısıyla sosyal politikanın temel aracı olan iş hukuku korumasından faydalanamamaları; işçi statüsünde çalışan sanatçıların ise çoğunlukla kısmi, geçici olarak çalışmaları sebebiyle emeklilik gibi sosyal güvenlik uygulamaları için gerekli gün sayısını dolduramamaları konuyu sanatçıların çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı ve uygun ve adil bir işte çalışma hakkı gibi sosyal haklar açısından tartışmaya açık hale getirir.

Anahtar Kelimeler: sanatçı, sosyal haklar, TÜSAK

Abstract: This study aims to analyze the socioeconomic status of artists in terms of social rights. The main features of an artist's working life are sporadic, atypical and irregular working patterns; poor and unpredictable income levels based on salaries, sales revenue, royalties and resale rights; late career progress after a long educational

* İktisat Fakültesi İstanbul Üniversitesi

** İktisat Fakültesi İstanbul Üniversitesi

period; risky career success dependant upon public acceptance; an insufficient income resulting from combining artistic work with another job in order to preserve their lives; lower income levels in comparison with similarly educated groups; and, lastly, an inequality between the artists themselves. Given that creative independence is essential for artistic activity, the majority of artists are self-employed or are freelance workers in terms of employment status. Despite the absence of a fixed employment relationship, most of the artists are economically dependent on managers, publishers, producers, gallery owners and other intermediaries. However, a definitional difference prevents them from obtaining labour law protection. Since the nature of artistic work is not in conformity with labour and social security regulations, it deserves a separate discussion by considering the social rights of the artists, such as right to work, right to social security, etc. In this context, the study intends to initiate a debate for further studies.

Keywords: artist, social rights, TÜSAK

Giriş

Son yıllarda küresel düzeyde yaşanmakta olan ekonomik ve politik dönüşümün etkilerinin en fazla hissedildiği alanlardan biri, sosyal politikanın öncelikli ilgi alanını oluşturan çalışma ilişkileridir. Toplumsal hayatın ekonomik, politik, sosyal boyutları küresel düzeyde neoliberal ideolojiler çerçevesinde yeniden düzenlenirken; çalışma ilişkilerinde biçim, organizasyon ve örgütlenme anlamında köklü dönüşümler söz konusu olmuştur. Esnek çalışma modelleri, üretim ve işin organizasyonel olarak esnekleşmesi gibi değişimler; iş, işçi, işveren, işyeri, vb. tanımlarda da değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bütün bu değişiklikler, sosyal politikanın temel aracı olan yasal mevzuatı değişikliklere ayak uyduramadığı gerekçesiyle tartışmaya açık hale getirirken, süreç çalışma hayatına ilişkin kanunların esnek hale getirilecek şekilde revize edilmesinde karşılığını bulmuştur. Tartışmanın sosyal politika boyutunda yasal mevzuatın esnekleşmesi, işçilerin var olan kazanımlarının geriletilmesi, daha çok işçinin kanunların kapsamı dışında kalması, işverenlerin sorumluluktan kaçınabilecekleri birçok boşluk yakalamaları gibi anlamlara gelerek, neredeyse çalışma hayatına ilişkin kanunların varlık sebebini sorgulamaya açık hale getirmiştir. Böyle bir süreçte, mevcut tanımlardan farklılaşan ve dolayısıyla mevzuat kapsamında olmayan çalışanların durumu ise çok daha kritik bir hal almaktadır. Dolayısıyla yasal mevzuatın standart iş ve işçi tanımlarının dışında kalan kesimlerle ilgili düzenlemelerin yapılması ve korunma kapsamına alınması konusunun tartışmaya açılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında, işlerinin doğası gereği, çalışma biçimlerindeki farklılık ve düzensizlik nedeniyle var olan sosyal refah düzenlemelerinin uygulanmasında

güçlük çekilen ve bu sebeple temel sosyal haklardan mahrum kalan gruplardan *sanatçular* ele alınacaktır. Konunun yalnızca ülkemizde değil, uluslararası literatürde de çok çalışılmamış olması, sanatçuların çalışma koşulları, iş ilişkileri, hukuki statüleri ve sosyal güvenceleri açısından durumlarını sosyal politika perspektifiyle değerlendirmenin önemini arttırmaktadır. Özellikle TÜSAK ile ilgili tartışmaların yaşandığı günümüzde, sanatçuların durumlarıyla ilgili genel çerçevenin çizilmesi her zamankinden gerekli görünmektedir.

Bu çalışmanın amacı, sanatçuların sosyal haklar açısından var olan sorunlarını saptamaya çalışmaktır. Bu amaçla yapılacak olan literatür taramasına dayanarak öncelikle sanatçı tanımlarına, sanatçuların çalışma hayatına ilişkin genel özelliklere ve sanatçılara özel düzenleme yapılma ihtiyacının gerekçelerine yer verilecektir. Daha sonra, Avrupa Birliği ülkelerindeki sanatçuların konumlarına ilişkin rapor ve çalışmalardan yola çıkılarak sanatçı istihdamının genel yapısı, çalışma biçimleri ve sanatçılara yönelik sosyal politika uygulamaları ile ilgili tartışmalar hakkında bilgi verilecektir. Son olarak konu Türkiye açısından incelenerek genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Sosyal Politika Açısından Sanatçular

Sanatçının Tanımlanması

Sanatçularla ilgili öncelikli tartışma alanı, sanatsal uğraşının bir meslek mi, hobi mi yoksa kazanç getiren bir faaliyet mi olduğunun belirlenmesi; kimlerin profesyonel sanatçı sayılabileceği, hangi ürünlere sanat eseri denilebileceği ve bunların belirlenmesinde hangi kriter ya da formüllerin uygulanabileceği konusudur.

UNESCO'nun tanımına göre sanatçı, sanat eseri yaratan veya yeniden yaratan veya onlara yaratıcı bir ifade kazandıran; herhangi bir istihdam ilişkisiyle veya mesleki kuruluşa bağlı olmasa bile sanatçı olarak tanımlanmak isteyen veya tanımlanan, sanatsal yaratımını hayatının asıl parçası olarak gören; bu yolla sanat ve kültürün gelişmesine katkıda bulunan kişidir (UNESCO, 1980: 149). Sanat eserleri ise, kültürel eserlerin bir alt dalıdır ve bir ürünün sanatsal değer taşıması için üç özelliği taşıması beklenmektedir: Üretiminde yaratıcılığın olması, anlamının sembolik olarak üretilmesi, iletilmesi ve ürünün potansiyel olarak entelektüel nitelikte olması (McCain, 2006: 155). Bu şekilde sanatçılığın herhangi bir istihdam ilişkisi üzerinden değil sanat eseri meydana getirme veya yorumlama üzerinden tanımlanması oldukça kapsayıcı olmakla beraber, bir ürünün sanat eseri sayılıp sayılmayacağına nasıl belirleneceği de oldukça problemlidir olduğundan, sosyal politikalar açısından tartışma yaratmaktadır.

Bu anlamda, özellikle vergi ve sosyal yardımlar açısından profesyonel sanatçı tanımı yapabilmek için ülkeler, meslek birliklerine üyelikle tanımlama, sanatçılardan oluşan bir komite veya yetkili makam tarafından tanımlama, sanatsal eser veya sanat faaliyetlerinin doğası üzerinden tanımlama gibi oldukça farklı kriter ve yöntemlerden yararlanmaktadır. Örneğin Hollanda'da bağımsız bir danışma

organı, sanatçuların profesyonel statülerini belirlemektedir. Meksika’da, sanat uzmanlarından oluşan bir komite, vergilerini sanat eserleriyle ödemelerini sağlamak üzere “sanatçuları” belirlemektedir. İrlanda’da çeşitli vergi muafiyetlerinde sanatçuların belirlenmesinde Gelir İdaresi Temsilciler Ofisi yetkili kurumdur. Bu kurum, orijinal ve yaratıcı eserleri ya da kültürel ve sanatsal yararlık gösteren eserleri belirlemektedir. Fransa ve Birleşik Krallık, sanatçıyı sanat üreten kişi olarak; sanatsal eser üzerinden tanımlamaktadır. Avustralya’da tanımlama, vergilendirme yetkilileri tarafından, sanatsal çalışmalarının kâr elde etmek için yapıp yapılmadığı, sıklığı ve sanatçının eğitim ve deneyimleri göz önünde bulundurularak her bir sanatçı için ayrı ayrı yapılmaktadır. Diğer ülkelerdekine aksine burada profesyonelliğin belirlenmesinde sanat çalışmalarına ayrılan zaman merkezî bir kriter olarak görülmemektedir. ABD Gelirler İdaresi, faaliyetin “iş gibi” bir yöntemle ele alınıp alınmadığı, faaliyete ayrılan zaman ve çaba, geçmiş yıllara ait kârlılık ve ticari zekâ gibi kriterleri esas almaktadır. Kanada’da da ise birkaç yöntem birden kullanılmaktadır. Kanada Sanatçuların Statüsü Kanunu (1992) çerçevesinde profesyonel sanatçılığın belirlenmesinde, sanat birliklerinden birine üyelik önemli bir yer tutarken; vergi mükellefiyeti açısından bir uğraşın sanatsal bir faaliyet mi, bir iş mi yoksa bir hobi mi olduğunun belirlenmesinde dikkat edilen unsur kârdır. Sanatçuların vergi hesaplamalarında, Kanada Gümrük ve Gelir İdaresi, sanatsal çalışmaya ayrılan zaman, sanat eserlerinin kamuya sergilenmesi ya da yayımlanması, bir menajer tarafından profesyonel olarak temsil edilmesi, kişinin gelir gider kayıtları, geçmiş yıllara ait kâr durumu gibi birçok faktörü dikkate alarak tanımlama yapmaktadır. Diğer taraftan, yetki alanına giren konularda kimin profesyonel sanatçı sayılıp sayılmayacağına mahkemeler de karar verebilmektedir (IFACCA, 2002: 4-5).

Sanat kavramını en genel anlamıyla, icra edilen sanatlar ve yaratıcı sanatlar olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür. İcra edilen sanatlar, sahne sanatları veya performans sanatları olarak da adlandırabileceğimiz; oyunculuk, dansçılık, şarkıcılık, bir müzik enstrümanı çalmak gibi sanat dallarını ihtiva eder. Yaratıcı sanat dalları ise görsel sanatlar, heykel, el sanatları, yaratıcı yazarlık, müzik kompozisyonu vb. sanatları belirtir (Thorsby, 2006: 6). Buna göre sanatçuları da bu genel ayrıma tâbi tutarak, sanat eserlerini meydana getiren yaratıcı sanatçılar ve bu eserleri icra eden ya da yorumlayan sanatçılar olarak değerlendirmek mümkündür.

ISCO 88’e (Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması) göre sanatçılar, diğer profesyonel meslek mensupları çatısı altında; yazarlar, sanat eseri yapımcıları ve gösteri sanatçıları¹ başlığında ele alınır ve yazarlar, gazete yazarları ve diğer yazarlar; heykeltıraşlar, ressamlar ve ilgili sanatçılar ile besteciler, müzisyenler ve şarkıcılar; koreograflar ve dansçılar; film, sahne vb. aktörleri ve yönetmenleri kapsar.² ISCO

¹ Sanat eseri yapımcıları ve gösteri sanatçıları kavramı bu çalışma kapsamında yaratıcı ve icracı sanatçılar şeklinde kavramlaştırılmıştır.

² ILO, “ISCO International Standard Classification of Occupations”,

88'in yeni versiyonu olarak hazırlanan ISCO 08'de ise hukuk, sosyal ve kültür ile ilgili profesyonel meslek mensupları çatısı altında ele alınan sanatçular, yaratıcı sanatçular ve sahne sanatçuları, yazarlar, görsel sanatçular, aktörler, dansçular ve koreograflar vb. başlıklar altında tanımlanmışlardır.³ Görüldüğü gibi sanatçular grubu içerisinde çok farklı uğraşı alanları bir arada toplanmaktadır. Bu kadar farklı uğraşı alanları barındırmasının yanı sıra, bireyselliğin ön planda olduğu bu meslek grubu çalışma biçimleri ve koşullarında da dağınık ve farklı bir yapı sergilemektedir. Böylesine parçalı bir görünüm içerisinde, sosyal haklar açısından yaşanan sorunları ortaya koyarak bir genelleme yapabilmek oldukça güç olmakla beraber, aşağıda bazı ortak sıkıntılar ele alınmaya çalışılacaktır.

Sanatçuların Çalışma Hayatına İlişkin Genel Özellikler

Sanatçuların çalışma hayatına ilişkin araştırmalar, sanatçuların çoğunun sanatsal faaliyetlerinde tam zamanlı olarak çalışmadıklarını ve değişken, parçalanmış zamanlarda ve genellikle ne zaman başlayacağı belli olmayan işlerde çalıştıklarını göstermektedir. Bu durum esnekliği mümkün kılarken, gelir güvencesinin düşük olması gibi çeşitli dezavantajları beraberinde getirir. Bu bağlamda, sanatçuların istihdam biçimi, “tesadüfi” ya da “standart-dışı” işçilerin istihdamıyla benzerlik gösterir. Bu tip istihdamın temel özellikleri, esnek istihdam, çok şirketli kariyer, gönüllü veya gönülsüz iş vardiyaları, ücret ve ek ödemelerde eşitsizlik, sürekli eğitim, kişisel ağlar üzerinden iş arayışı ve istihdamı, mesleki strateji ve pazarlamanın kendi kendine yapılması, işyerindeki pazarlık gücünün oldukça sınırlı olması, istihdam güvencesizliği ve stres olarak özetlenmektedir (McAndrew ve McKimm, 2010: 25). Sanatçuların durumunu diğer standart dışı işçilerden ayıran temel noktalar ise; standart dışı bir iş mantığıyla, kişisel yaratıcılıkla yürütülen faaliyetlerinin, atipik ve değişken çalışma statülerine tâbi olarak, ülkeler arası daha fazla hareketlilik gerektirmesi ve sanatsal başarının göreceli olmasıdır (Capiu ve Wiesand, 2006: 6).

Şöyle ki, işsizliğin yaygın olması ve çalışanların büyük çoğunluğunun aralıklı ve düzensiz olarak istihdam edilmesi, sanatçuların çalışma hayatlarına ilişkin dikkat çeken başlıca özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, sanatçı gelirlerinin, ücretler, eser satışları ve telif hakları gibi çeşitli kaynaklardan oluşmakla birlikte, yetersiz seviyelerde kalması sonucunu beraberinde getirmektedir. Sanatçuların çoğu, hayatını sürdürebilmek için sanatsal çalışmalarını genellikle düzensiz olan başka bir ücretli işle veya kamuda veya serbest meslek sahibi çalışan olarak

(<http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco88/alpha.htm> , Erişim Tarihi: 15.12.2012).

³TÜİK, “Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması – ISCO 08(ISCO-08)”, (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/DI ESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?surumId=210&turId=41&turAdi=%209.%20Meslek%20S%C4%B1n%C4%B1flamalar%C4%B1> , Erişim Tarihi: 20.04.2014).

desteklemektedirler. Yaratıcılığın ve başarının önceden bilinmemesi ve başarılarının sürekli olarak yenilenmesi gereken kamu beğenisine bağlı olması nedeniyle, pazardaki yerlerinin sabit olmaması ve modaya göre değişebilmesi vurgulanması gereken diğer noktalardandır. Bilindiği gibi, profesyonel olarak sanatsal bir kariyer sahibi olmak; uzun saatler boyunca pratik yapma ve sanatsal tekniği geliştirmenin yanı sıra, sürekli araştırma ve kişisel gelişim için de uzun zaman gerektirir ki, sanatçılar bütün bu süreler için gelir elde etmezler. Bu durumda yetersiz gelir elde eden sanatçılar, kendi yeteneklerini geliştirmek için ihtiyaç duydukları zamanı öğretmenlik, gazetecilik, eleştirmenlik veya taksî şoförlüğü gibi işler yaparak geçirmek zorunda kalmaktadırlar. Böylece işsizliğin yanı sıra eksik istihdam da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik uzun yıllar gerektiren eğitim süreci sonucunda elde ettikleri gelir düzeyi, aynı eğitim seviyesine sahip farklı mesleklerden çok daha düşüktür. Bunun yanı sıra, sanatçuların kendi aralarındaki gelir eşitsizliği de diğer mesleklere göre daha fazladır. Yıldız olarak kabul edilen sanatçılarla meslektaşları arasında çok ciddi bir gelir farkı söz konusudur (Vaz da Silva, 1999: 15).

İstihdam biçimlerine bakıldığında sanatçılar, tam süreli, kısmi süreli, belirli süreli, belirsiz süreli, sürekli, süreksiz işçi statüsünde çalışabilecekleri gibi memur veya serbest meslek sahibi de olabilirler. Sanatçuların sosyal güvenliği, bağlı oldukları ulusal iş ve sosyal güvenlik mevzuatı çerçevesinde konumlandıkları istihdam biçimine göre düzenlenmektedir. Bu durum, sanatçuların birbirlerinden çok farklı vergi ve sosyal güvenlik düzenlemelerine ve farklı kanunlara tâbi olmaları sonucunu beraberinde getirmektedir. Örneğin serbest çalışan bir sanatçı işveren olarak kabul edildiğinde, çoğunlukla gelirindeki dalgalanmalar sebebiyle tatmin edecek düzeyde emeklilik aylığına hak kazanamayabilir (McAndrew, 2002: 1-2). Bir işverene bağlı işçi olarak çalışan sanatçılar ise, genellikle kısmi süreli sözleşme türleriyle çalıştıkları için çoğunlukla emeklilikte sıkıntıya düşmektedirler.

Sanatçılara Özel Düzenleme Yapılması İhtiyacının Gerekeçleri

Sanat ve sanatçının korunmasının kültürel, ekonomik, toplumsal boyutları olmakla birlikte; sosyal politika açısından yaklaştığımızda sanatçuların faaliyetlerinin birçok yönüyle diğerlerinden ayrıldığı ve bu sebeple diğer meslek sahipleri için oluşturulmuş sosyal politika düzenlemeleri içerisinde yer bulamadıkları, mağduriyete uğradıkları ve özel düzenlemelere gereksinim duydukları görülmektedir. Özellikle UNESCO'nun 1980 yılında yayınladığı Sanatçuların Statülerine İlişkin Tavsiye kararından itibaren, uluslararası düzeyde sıkça tartışılmaya başlanan konu, son zamanlarda ülkemizde de dikkat çekmektedir.

Sanat çalışmalarının üretim ve dağıtımının artışına rağmen, sanatçuların büyük çoğunluğu toplumsal rollerinin karşılığını alamadıkları bir durumda, zor koşullarda yaşamaktadırlar. Sanatçılık kariyerinin gelişmesi ancak uzun yıllar içinde mümkün olduğundan, sanatçı olarak çalışanların temel problemi, işlerinin kendilerine sürdürülebilir bir yaşam sağlayacak geliri getirmemesi olarak ortaya

çıkılmaktadır. Ayrıca sanatçıların istihdamlarının doğası gereği sosyal güvenlik sınıflandırmaları çerçevesinde ele alınmaları ve gelirlerinin düzensiz olması sebebiyle vergilendirme dönemlerine uymaları oldukça güçtür. Sanatçıların çalışmalarının geleceğin kültür mirası olması, toplumun kalitesini arttırması ve demokrasiye yaptıkları katkı gibi ekonomik ve toplumsal rollerinin önemi göz önünde bulundurulduğunda, hem yaratıcı hem de icracı sanatçılara yönelik düzenlemeler yapmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Vaz da Silva, 1999: 8-10). Bütün bunlar, sanatçıların sosyal ve kültürel haklara ulaşımındaki engellerin farklı boyutlarını oluşturmaktadır. Vurgulamak gerekirse, sanatçıların çalışma hakkı, adil ve uygun işte çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sendikal haklar ve kültürel yaşama katılma hakkı gibi sosyal haklar açısından mağdur oldukları söylenebilir.

Öte yandan, sosyal hakların amaç ve muhtevasıyla ilgili eleştiriler söz konusudur. Örneğin, diğer insan haklarının önkoşulu olan çalışma hakkının, özgür bir irade ile kullanılacak ve kişinin hayatını kazanma fırsatını verecek bir hak olarak ele alınmasının problemliliği belirtilmektedir. Çünkü bu anlayış, devletin piyasa şartlarına uygun olarak çalışmayı kabul edenleri koruduğu ve desteklediği, bunu kabul etmeyenlerin korunmasının, kendi hayatlarını kazanma fırsatına sahip olamayacak olsalar bile söz konusu olmadığı şeklinde yorumlanabilmektedir (Omay, 2011: 66-69). Benzer şekilde, sanatçıların durumlarının bu iddia çerçevesinde ele alınabileceği düşünülebilir. Zira serbestçe seçtikleri mesleki faaliyetlerini yürütmelerine rağmen, çalışmalarının piyasadaki karşılığının çoğu durumda hayatlarını sürdürmeye yetmemesi sebebiyle çalışma hakkına, adil ve uygun işte çalışma şartlarına ulaşamadıkları söylenebilir. Dahası, çalışma hakkındaki bu mahrumiyetin sosyal güvenlik gibi diğer haklara ulaşımında da temel engel olarak ortaya çıkması, konunun tartışmaya açılmasının önemini göstermektedir.

Ülkemizde sanatçıların sosyal haklarıyla ilgili birçok sorun olduğu bilinmektedir. Yıllardan beri bu sorunlarla ilgili örnekler gündeme gelmektedir. Günümüzde de yaşamlarını devam ettirebilecek düzeyde bir gelir elde etmekte zorlanan, başta sosyal güvenlik olmak üzere, koruyucu sosyal politika uygulamalarından yararlanamayan sanatçı örnekleriyle karşılaşmaktayız. Kendi dönemlerinde meşhur olanlar arasından bile, yıllarını sanatsal faaliyetlerine vermiş oldukları halde, yaşamlarını sefalet içerisinde sürdüren hatta yokluk içinde hayatlarını kaybeden sanatçılarımız olmuştur. Örnek vermek gerekirse, yüzlerce filmde rol almış olan Yedigöller Ejder kirasını ödeyemediği için evinden atılmış ve Taksim Gezi Parkı'nda bir bankın üzerinde uyurken donarak vefat etmiştir. Dünyanın sahneye çıkan en yaşlı tiyatro sanatçısı olan Necdet Mahfi Ayrıl, 96 yaşına kadar çalışmak zorunda kalmıştır. Bunun nedeni de hiçbir sosyal güvenceden yararlanamaması ve yaşamını devam ettirebilmek için ölene kadar çalışmak zorunda kalmasıdır. Kendi sözleriyle ifade etmek gerekirse:

“Maalesef, memlekette hâlâ sanata kıymet verilmiyor. İşte misali... Benim ne evim var, ne param. Hâlbuki sahneye, sanata 71 sene verdim. Başka memleketlerde sanatta 70 sene çalışmış kimseye bir hükümdar gibi geceler

yaparlar, tebrikler yaparlar, hediyeler verirler, neşe günleri yaparlar. Bizde, kimse farkında değil. İşte memlekette sanata verilen kıymet... Kızımın evinde onunla birlikte yaşıyorum. Kızım bana bakıyor. Bu memlekette sanatkâra maalesef kıymet verilmiyor. Müthiş kırgınım...”⁴

Bir başka örnek ise 62 yıllık tiyatro sanatçısı Gazanfer Özcan’dır. Vefatından bir süre önce vermiş olduğu röportajında:

“78 yaşında hâlâ çalışıyorum, mecburum, kazandığım parayı komple tiyatronun vergi borcuna yatırıyorum. Eşime, dostuma, çocuklarıma karşı hep rol yapıyorum; neşeli görünmeye gayret ediyorum. Hayatım boyunca Anadolu’yu karış karış gezdim, yurtdışında devletimi milletimi temsil ettim, borcum nedeniyle seyahat yasağı kondu, oğlumuz İngiltere’de, gidip göremiyoruz. Çok ağır geliyor... Büyük üzüntü içindeyim, yaşımız da kemale erdi, vaktimiz yaklaşıyor, bu gidişle öbür tarafta rahat edeceğiz... Aslında, öbür tarafa gidenlere gıpta ediyorum (Özdil, 2009).”

diyerek emektar sanatçılarımızın içinde bulunduğu durumun ne kadar ağır olduğunu bir kere daha göstermiştir. Kuşkusuz örnekler çoğaltılabilir. Ancak bu iki örnek dahi problemlerin tesadüfen vuku bulmadığını ve yalnızca sanatçıların kendi sorumsuzluklarına bağlanamayacağını kabul etmek için yeterlidir. Hal böyle iken, ülkemizde, bahsi geçen problemler açısından diğer sanatçılara kıyasla daha iyi durumda olan kamuda çalışan sanatçılara yönelik yapılmak istenen yeni düzenlemelerde bu hususların dikkate alınması yerinde olur.

Avrupa Birliği’nde Sanatçıların İstihdamı ve Çalışma Biçimleri

Genel Olarak Avrupa Birliği’nde Sanatçı İstihdamı

Avrupa işgücü piyasasında, sanatçıların payları azımsanmayacak boyuttadır. Sanatsal faaliyetler, “yaratıcı sektör”ün tam merkezinde yer aldığından, hem kamudaki sanat organizasyonlarını, hem de özel sektörde, kültür ve medya endüstrilerini beslerler. Ancak küçük bir azınlık dışında, profesyonel sanatçıların çoğu, yaratıcı çalışmalarını sürdürmeye yetecek düzeyde gelir elde edemezler. Kültür ve sanatı canlandırmalarına rağmen, diğer mesleklere göre çok daha istikrarsız ve belirsiz koşullar altında faaliyetlerini sürdürmeye çalışırlar. Yukarıda bahsedildiği gibi, mesleğin temel özellikleri, proje temelli atipik istihdam biçimleri, öngörülemez ve düzensiz gelir düzeyleri, gelir karşılığı olmayan araştırma ve kendini geliştirme evrelerinin uzun oluşu ve sürekli yenilenme ihtiyacı, fiziksel yıpranmanın ve hareketliliğin çok olması şeklinde özetlenebilir (Capiou ve Wiesand, 2006: iii).

Eurostat’ın verilerine göre, 2009 yılında AB-27’de kültürel sektörlerde istihdam edilen toplam 3.6 milyon kişi, toplam istihdamın %1,7’sini

⁴ “Necdet Mahfi Ayrıl Toprağa Verildi”

(<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/272978.asp?cp1=1>, Erişim Tarihi: 15.04.2013)

oluşturmaktadır. Kültürel istihdam şemsiyesi altındaki yazarlar, yaratıcı sanatçılar ile icracı sanatçıların toplamı ise 1,5 milyon civarındadır. Avrupa Birliği üyesi ve aday devletler arasında, toplam istihdam içinde kültürel sektörde çalışan oranının en yüksek olduğu ülkeler İskandinav ülkeleri iken, en düşük orana sahip ülke %0,4 ile Türkiye'dir⁵ (Eurostat, 2011: 67-72).

Tablo 1: AB-27'de Kültürel Mesleklerin Seçilen Kriterlere Göre Özellikleri

	Yazarlar ve Yaratıcı veya İcraçı Sanatçılar ⁶	Toplam İstihdam
İstihdam Edilen Kişi Sayısı *1000	1 482	217 827
% İstihdam	0,68	100
Yaş		
15-24 yaş	5	9,6
25-49 yaş	67,5	64,3
50+	27,5	26,1
Eğitim Düzeyi (25-64 yaş aralığı için)		
% Üçüncü düzey eğitim	68,6	29,7
% İşsizler	42,2	16,5
% Kısmi Süreli İş	26,2	18,8
% Birden fazla işi olanlar	9,4	3,8
% Geçici işler	13,1	13,5
% Genellikle veya bazen evde çalışanlar	45,9	12,6

Kaynak: Eurostat, Cultural Statics 2011 Edition s.78'den türetilmiştir.

AB-27'de sanatçıların istihdam oranlarını, istihdam biçimlerini ve eğitim düzeylerini gösteren Tablo.1'de görüldüğü üzere, AB-27'de sanatçıların istihdam payı %0,68'dir. Sanatçılar arasında işsizlik oranına bakıldığında %42,2 gibi oldukça yüksek bir oran göze çarpmaktadır. Tabloda dikkat çeken diğer nokta, sanatçıların %26,2 olan kısmi süreli çalışma oranının toplam istihdam içindeki kısmi süreli çalışma oranlarına (%18,8) göre oldukça yüksek olmasıdır. Ayrıca sanatçıların, diğer

⁵ Eurostatın kullandığı kültürel işçiler kavramı, sanatçıları içermekle birlikte kültürel ekonomik faaliyetlerde çalışanları da kapsamaktadır. Arşivciler, küratörler, gazeteciler, dekoratörler ve ticari tasarımcılar da bu kapsamdadır.

⁶ Isco 88/245: Yazarlar ve yaratıcı veya icracı sanatçılar; yazarlar, gazeteciler ve diğer yazarları; heykeltıraşlar ressamlar ve ilgili sanatçılar; besteciler, müzisyenler ve şarkıcılar; koreograflar ve dansçılar; film, sahne vb. aktörleri ve yönetmenleri.

sektörlerde istihdam edilenlerin neredeyse 4 katı oranla evde çalıştıkları görülmektedir. Son olarak dikkat çeken nokta, sanatçıların eğitim düzeylerinin diğer sektörlerde istihdam edilenlere oranla oldukça yüksek olduğudur. Bu durum, sanatçılık eğitiminin uzun yıllar alan bir süreç olmasıyla ilgilidir.

Avrupa Birliği'ndeki Sanatçıların Hukuki Statüleri ve Sosyal Güvenlik Kapsamında Konumları

Avrupa Birliği ülkelerinde de sanatçıların istihdam biçimleri ve buna bağlı olarak hukuki statüleri birbirinden farklılık göstermektedir. Sürekli veya sözleşmeli tam süreli çalışan statüsünde, sözleşmeli geçici veya sürekli kısmi süreli işçi statüsünde çalışan olabilecekleri gibi, serbest meslek sahibi ya da gelir elde edemediği için ek olarak kısmi süreli bir iş sahibi gibi farklı kategorilerde çalışmaktadırlar (McAndrew, 2002: 1). Bu kategorilerde çalışan sayılarına veya yüzdelere ilişkin istatistikî veri elde etmek oldukça güç olmakla birlikte, bu sanatçıların durumlarıyla ilgili bazı genellemeler yapmak ve örnekler vermek mümkündür. Sürekli işçi statüsünde olanlar genellikle, ulusal orkestra üyeleri veya bazı tiyatro çalışanları gibi icracı sanatçılardır. Birçok sanatçı, ortaokul ve liselerde sürekli veya geçici olarak tam veya kısmi süreli öğretmenlik yaparak, kendi sanatsal işlerini, genellikle serbest meslek sahibi, sözleşmeli veya geçici işçi olarak kısmi süreli temelde yapmaktadırlar. Bazıları da birbiri ardına veya aynı zamanda üst üste kısmi süreli veya sözleşmeli işler yaparlar (Coffey, 1997: 2). Ayrıca sanatçıların bu statüler arasındaki geçişkenliği diğer mesleklerle göre çok daha sık rastlanan bir durumdur.

Çalışmanın ilk bölümünde bahsedildiği şekilde, sanatçılar oldukça eşitsiz koşullarda, düzensiz ve yetersiz gelir seviyeleriyle istihdam edilmekte, çoğu zaman işsiz kalmakta ya da eksik istihdamda bulunmaktadır. Bütün bunlara rağmen, sosyal yardımlara hak kazanmaları için gereken koşullar son derece zordur. Zira sosyal yardım alabilmeleri için işsiz olmaları, herhangi bir türde gelir elde etmemiş olmaları ve ne kadar ilgisiz olursa olsun kendilerine teklif edilen işleri kabul etmeleri gerekmektedir (Vaz da Silva, 1999: 15). Oysaki Avrupa Birliği'ndeki sanatçıların büyük bir kısmı, serbest meslek sahibi ya da bağımsız çalışan olarak faaliyetlerini sürdürürler. Verilere göre, AB'de erkek sanatçılar, genel işgücü içindeki erkek çalışanların üç katı; kadın sanatçılar ise diğer kadın işgücünün yedi katı oranla serbest meslek sahibi olarak ya da bağımsız çalışan olarak çalışmaktadırlar. (Feist, 2000: 15-17). Dolayısıyla tanımları gereği işsiz sayılmazlar ve bu yüzden işsizlik ödeneklerine hak kazanamazlar.

Aynı şekilde, sanatçıların işlerinin doğası gereği çalışma biçimlerindeki farklılık ve düzensizlik, normal vergi ve sosyal refah düzenlemelerinin sanatçılara uygulanmasında da birçok problem çıkarır. Örneğin, bazı sosyal güvenlik ve diğer sosyal sigorta ödeneklerinden faydalanabilmek için bir sanatçı, maaşlı çalışan olmak, belirli bir süre içerisinde asgari sayıda gün çalışmış olmak ve işverenin üzerinden katılım paylarını ödemiş olduğu asgari bir gelir elde etmiş olmak zorundadır (McAndrew, 2002: 6-7). Ancak sanatçıların büyük çoğunluğu işçi statüsünde

çalışmadıkları veya gelirleri yetersiz ve düzensiz olduğu için sosyal yardımları elde etme koşullarını çoğunlukla sağlayamamaktadır.

Avrupa Birliği'ndeki sanatçularla ilgili diğer önemli konu, sanatçuların serbest dolaşımıyla ilgilidir. Sanatçılığın diğer meslek dallarına göre daha uluslararası bir nitelik göstermesi sebebiyle sanatçılar, çoğunlukla kariyerlerinde çeşitli ülkelerde çalışmakta, prensip olarak işin yapıldığı yerin sosyal güvenlik mevzuatına tâbi olmaktadır. Ancak üye devletlerin iş hukuku ve sosyal güvenlik mevzuatı birbirlerinden farklılık gösterdiğinden, sanatçılar hem hukuki statüleri itibarıyla hem de buna bağlı olarak işsizlik ödeneği, emeklilik sigortası gibi sosyal güvenlik araçları konusunda farklı uygulamalara tâbi olmakta ve çeşitli mağduriyetlere uğramaktadırlar. Bir sanatçı herhangi bir üye devlette işçi statüsünde kabul edilir ve buna bağlı olarak işsizlik ödeneğine hak kazanırken, bir başka üye ülkede aynı işi yapmasına rağmen serbest çalışan olarak kabul edilebilir. Örneğin, Opera sanatçıları Belçika'da iş sözleşmesine tâbi olarak çalışırken Britanya'da serbest meslek erbabı olarak çalışırlar (Capiou, 2006: 5).

Avrupa Birliği'nde Sanatçuların Sosyo-Ekonomik Konumlarına Yönelik Çalışmalar

Yukarıda açıklananlar ve diğer ekonomik, sosyal ve hukuki gerekçeler sebebiyle sanatçuların problemlerine dikkat çekmek ve bunlara yönelik çözümler üretmek amacıyla birçok anlaşmalar/toplantılar⁷, konferanslar⁸ düzenlenmiş; ülke karşılaştırmalarını içeren çeşitli raporlar⁹, istatistikler ve tavsiyeler¹⁰ hazırlanmıştır. Birlikte kültürün ve sanatın desteklenmesi ve geliştirilmesi Avrupa Topluluğu antlaşmasından bu yana vurgulanmaktadır¹¹.

Genel ifadeyle, bu çalışmaların Avrupalı kimliği ve Avrupa kültür mirasının oluşturulması, demokrasinin geliştirilmesi ve sosyal dışlanmanın engellenmesinde kültür ve sanatın rolünü dikkate alarak, sanatçuların diğer mesleklerden farklılaşan konumları nedeniyle gereksinim duydukları sosyal uygulamaları hayata geçirmek ve üye devletlerde var olan uygulamaları uyumlu hale getirmek amaçlarını taşıdığı

⁷ UNESCO (2005) "Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions 2005", (http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html), Erişim Tarihi: 07.04.2013)

⁸ UNESCO (1980) *Records of General Conference*, 21C/Resolution 15.1, Paris. UNESCO (1997) *World Congress on the Status of the Artists*, Paris: UNESCO, European Council of Artists (ECA) (2003) *Conference on the Status of the Artist in Eastern and Central Europe*, Vilnius.

⁹ Delia Mucica (2003) *Cultural Legislation: Why? How? What*, The Council of Europe ; European Orchestras Forum (2005), *Manifesto of the European Orchestras' Forum*, <http://www.orchestras-forum.eu/en/manifeste.php>, Erişim Tarihi: 16.03.2013)

¹⁰ UNESCO (2004) *Recommendation Concerning the Status of the Artist 1980*, Recommendations for Mobility, drafted by SICA/CCP NL Belgrade.

¹¹ The Treaty on the Functioning of the European Union. Article 167.

söylenbilir. Sanatçuları ilgilendiren bu çalışmaların başında fikri mülkiyet hakları ile ilgili düzenlemeler¹² gelmekle birlikte, bu konu, bu çalışma kapsamına alınmamıştır. Sanatçuların sosyal statülerini tanımak, desteklemek ve sosyal güvenlik, serbest dolaşım gibi diğer sosyal haklarıyla ilgili düzenlemeler yapmak amacıyla, Avrupa Komisyonu ve Parlamentosunun üye devletlere yönelik çağruları (Sanchez- Schmid, 2013), kararları olmuştur.

Bu düzenlemelerde sanatçuların atipik çalışma koşullarının göz önünde bulundurulması, korunmalarına ve sosyo-ekonomik statülerinin geliştirilmesine yönelik yasal ve kurumsal çatinin oluşturulması (European Parliament, 2007) temel hareket noktası olarak görülmektedir. Avrupalı sanatçuların statülerinin tatmin edici çalışma koşulları yaratmaya yönelik düzenlenmesi; vergi sistemleri, çalışma hakları, sosyal güvenlik hakları ve telif hakları açısından uygun düzenlemelerin yapılması; serbest dolaşımın geliştirilmesi gibi iyileştirme önerileri mevcuttur (European Parliament, 2011). Sosyal güvenlikle ilgili önerilerin başında ise, primlerle ilgili özel düzenlemelerin yapılarak mali katılımın farklı biçimlerinin oluşturulması gelmektedir. İkinci olarak, çeşitli sosyal güvenlik uygulamalarında çalışarak geçirilen zaman şartının kaldırılması ve sanatçının sanatsal faaliyetten gelir elde ederek ödediği katılım payının sosyal güvenlik hakkına ulaşması için tek koşul olarak kabul edilmesi önerilmektedir. Emeklilik maaşı hesaplamalarında bütün sanat kariyeri göz önüne alınarak, yüksek gelir elde ettikleri yılların dikkate alınması vurgulanan diğer bir konudur. Ayrıca, sanatçuların gelir elde edemedikleri dönemlerde yeterli sosyal korumanın garanti edilmesi ve sosyal güvenlik imkânlarından yararlanmak için gerekli olan minimum gelir düzeyinin düşürülmesi gerekliliği ifade edilmiştir. Son olarak, sanatçılığın bazı kategorileri için ayrı düzenlemeler yapılarak, mesleklerini hayatlarının görece kısa dönemlerinde yapmış olanlar için yaşına bağlı olarak değil, kariyerlerinin uzunluğuna göre emeklilik hakkının sağlanması ve uygun olduğu durumlarda onlara profesyonel yeniden eğitim ödeneğinin verilmesi çağrısında bulunulmuştur (Vaz da Silva, 1999: 11).

Gerek UNESCO'nun gerekse Avrupa Birliği kurumlarının bu ve benzer çağruları sonucunda üye ülkelerin çoğu, konuyla ilgili düzenlemeler yapmışlardır. Ulusal düzeyde yapılan bu iyileştirme çalışmaları temelde iş sözleşmeleri ve istihdam ilişkileri, toplu pazarlık, sosyal güvenlik ve vergilendirmeye ilgili alanları kapsamaktadır. Sözleşme ve istihdam ilişkileriyle ilgili olarak; Fransa'da icracı sanatçılar için "iş sözleşmesi gibi" bir model ve aralıklı istihdam edilen sanatçılar için özel bir statü; Almanya'da ekonomik açıdan bağımlı, kendi hesabına çalışan sanatçılar için "işçi benzeri" statü; Macaristan'da bağımsız sanatçuların şirket kurmaları için basitleştirilmiş prosedürler oluşturulmuştur. Toplu pazarlık konusunda Almanya'nın kendi hesabına çalışan veya ekonomik olarak bağımlı

¹² Harmonising the Term of Copyright Protection (1993) *Copyright Term Directive* (93/98/EEC 29 October 1993); The Information Society Directive (2001) *EU Copyright Directive* (2001/29/EC 22 May 2001); *Enforcement of Intellectual Property Rights (Civil)* (2004/48/EC 29 April 2004); gibi Avrupa Birliği Direktifleri örnek olarak verilebilir.

sanatçılarının toplu pazarlık haklarının genişletilmesi yönündeki düzenlemeleri örnek olarak gösterilebilir. Sosyal Güvenlik alanında, Belçika'da sanatçıların işsizlik ödenekleri de dâhil olmak üzere tüm sosyal sigorta dallarında kapsamın genişletilmesi; Almanya'da kendi hesabına çalışan sanatçıların tümüne sosyal güvenlik fonları¹³; Avusturya'da bağımsız sanatçılara özel sosyal ödenekler; İtalya'da yazarlara ve profesyonel sahne sanatçılarına sosyal fonlar; Danimarka'da kendi hesabına çalışanlara gönüllü işsizlik sigortası imkanı; Hollanda ve Lüksemburg'da düşük gelirli profesyonellere sosyal yardımlar; Fransa ve Almanya'da sosyal güvenlik katılım paylarının ödenmesinde alternatif oranlar; Fransa ve İtalya'da sosyal sigortaya hak kazanma koşullarında sanatçılara yönelik uyarlamalar gibi çeşitli düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Vergilendirme ile ilgili olarak ise, birçok ülkede kendi hesabına çalışan sanatçılar için vergi muafiyetleri; profesyonel harcama indirimlerinde sabit oran; gelir ve harcamaların yıllara dağıtılması; düşürülmüş KDV oranları, gibi uygulamalar yapılmaktadır (Capiou ve Wiesand, 2006: 11-17).

Avrupa Birliği kurumlarınca ülkeler arası farklılık ve benzerlikleri ortaya koymak ve üye ülkeler arasında uyum sağlayabilmek için de birçok çalışma yapılmıştır. Bütün bu çalışmalarla amaçlanan, bahsedilen olumsuzlukların giderilmesini ve sanatçıların desteklenmesini sağlayacak Birlik düzeyinde ortak düzenlemeler yapılmasıdır. Bu amaçla Avrupa Parlamentosu tarafından AB Direktifi biçiminde kapsamlı bir yasa çıkarılması önerilmiştir. Ancak, sanatçıların ortak sorunlarına rağmen birbirlerinden çok farklı çalışma koşullarına sahip olmaları ve konunun, serbest dolaşım, vergilendirme ve sosyal güvenlik gibi birçok alanı içermesi sebebiyle, bütün bu sorunları çözebilecek tek bir yasanın yapılmasının karmaşıklığı göz önünde bulunarak gerçekçi bulunmamıştır (s. 53-54). Dahası, Avrupa Birliği'nin, kendi hukuku ve sisteminde mevcut olan yetki ikamesi ilkesi¹⁴ gereğince, işsizlik sigortası ve emeklilik ödemeleri hakkında hukuki düzenleme yaparak, bunları üye devletlere doğrudan uygulamak şeklinde bir yetkisi ve hakkı bulunmamaktadır. Bu sebeple tüm üye devletlerin, sosyal güvenlik konusundaki ulusal sistemlerini koordine edebilmeyi ve üye devletlerin sosyal güvenlik alanındaki yerel sistemleri arasında köprü kurmayı hedefler¹⁵. Birliğin sanatçılar konusunda temel hedefi ise, sanatçıların serbest dolaşımı önündeki işsizlik ve emeklilik ödenekleriyle ilgili engellerin kaldırılmasına yönelik devletlerarası uyum getirmektir (s. 5-15).

¹³"The Social Security Insurance Scheme for Artists and Writers A Quick Overview"
http://www.kuenstlersozialkasse.de/wDeutsch/download/daten/Versicherte/Das_Wichtige_zur_KSV_in_Kuerze-englische_Version.pdf?WSESSIONID=cb9539aa63d306d25d08c452d2a83ef5, Erişim Tarihi: 21.03.2013)

¹⁴ Subsidiarity

¹⁵ Bu hedefini beş ana prensibe dayandırır. Bu prensipler; Avrupa vatandaşlarına eşit davranma, tek uygulanabilir yasama, kazanılmış hakların korunması, edinilmiş hakların korunması ve devletlerle kurumlar arasında gerçek bir işbirliğinin sağlanması ilkeleridir.

Dolayısıyla Avrupa Birliği'nde sosyal güvenlik ve iş hukuku mevzuatına ilişkin üye devletlerin kendi ulusal düzenlemeleri esas olmakla birlikte; sanatçıların yaşadıkları mağduriyetlerinin giderilmesi, Birlik içinde serbest dolaşımlarının artırılması ve bu hareketlilik sebebiyle işsizlik ödenekleri veya sosyal güvenlik durumlarıyla ilgili herhangi bir eşitsizlik ya da hak kaybına sebebiyet verilmemesi ve üye devletler arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla çeşitli düzenlemeler¹⁶ yapılmaya çalışılmaktadır.

Türkiye'de Sosyal Politika Açısından Sanatçılar

Türkiye'de 2009 yılı istihdam oranlarına bakıldığında yazarların, sanat eserlerini meydana getiren yaratıcı sanatçıların ve icracı sanatçıların toplam istihdam içindeki oranının 37.100 kişi ile %0,2 olduğu ve bu oranın, Avrupa Birliği üyesi ve aday devletler arasındaki en düşük oran olduğu görülmektedir (Eurostat, 2011). Oysa ülkemizde 1982 Anayasası ile sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler başlığı altında sanatın ve sanatçının korunması için ayrıca bir maddeye yer verilmiş, bu yolla sanat ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi ve desteklenmesi anayasal güvence altına alınmak istenmiştir (Erdoğan, 2008: 192). Ayrıca Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'yla sanatçıların maddi ve manevi haklarını düzenlemek ve koruma altına almak için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Çırnka ve Ülker, 1998: 227). Ancak Türkiye'deki düzenlemelerin özellikle sosyal haklar açısından çeşitli sıkıntılı yanları olduğu söylenebilir. Aşağıda öncelikle sanatçıların hukuki statüleri ve çalıştıkları sözleşmelere yer verilerek; çalışma hakkı, sendikal haklar ve sosyal güvenlik hakları açısından durumları özetlenmeye çalışılacaktır.

Türkiye'de Sanatçıların Çalışma Biçimleri

Hukuki statüleri incelendiğinde sanatçıların bir kısmının serbest meslek erbabı, bir kısmının ticari gelir elde eden kişi, diğer bir kısmının da hizmet akdine tâbi olarak ücret geliri elde edenler olduğu görülmektedir (Gündüz, 2013: 699). Serbest meslek erbabı sayılan sanatçılar, konser veren müzik sanatçıları, telif hakkı elde eden sanatçılar ve serbest meslek faaliyetinde bulunan kolektif ve adi şirketlerde ortak olan adi komandit şirketlerde komanditerler olarak sıralanmaktadır¹⁷. Diğer taraftan

¹⁶ Örnek, Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin Sosyal Güvenlik Sistemleri arasında koordinasyonun sağlanmasına yönelik 883/2004 nolu yönetmeliği; başka bir ülkede kısa süreli çalışmalarda ilk ülkenin sosyal güvenlik sisteminde kalmaya devam etmeye olanak tanıyan Avrupa Parlamentosu ve Konseyi 1408/71 ve 883/2007 numaralı yönetmelikler, vb.

¹⁷ Türk Vergi Sisteminde serbest meslek erbabı sayılan sanatçılar üç grupta tasnif edilmişlerdir:

a. Gelir Vergisi Kanunu Madde 66/4'e göre konser veren müzik sanatçıları serbest meslek erbabı sayılmaktadırlar.¹⁷

bir işverene bağımlı olarak ücret karşılığı faaliyet gösteren sanatçular ise işçi olarak kabul edilmektedir¹⁸. Sanatçuların bir kısmı ise kamuda memur veya sözleşmeli personel olarak statü hukukuna tâbi biçimde istihdam edilmektedirler¹⁹. Bu istihdam biçimleri içerisinde faaliyetlerini İş Kanunu kapsamında iş sözleşmesi, Borçlar Kanunu kapsamında hizmet sözleşmesi, eser, vekâlet ve yayım sözleşmesi ile sürdürürler.

İş/hizmet sözleşmelerini, sanatçuların kullandığı diğer iş görme sözleşmelerinden ayıran en önemli unsur, işi işverene *bağımlı* olarak yapma borcudur. Bu durumda işçinin işin yapılması sırasında işverenin talimatına bağlı olması ve işverence denetlenmesi söz konusudur (Çelik, 2010: 80). Eser, vekâlet ve yayım sözleşmelerinde de bir bağımlılık olmasına rağmen, iş/hizmet sözleşmesindeki gibi katı bir hiyerarşi bulunmamaktadır (Ateş, 2013: 305). Özellikle ekonomik ve teknolojik gelişmeler neticesinde yeni çalışma türlerinin kabul edilmesi bağımlılık ilişkisinin belirlenmesinde değişik kriterlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak en önemli kriterin, bir iş organizasyonu içinde işverenin emir ve talimatları doğrultusunda iş görme ediminin yerine getirilmesi olduğu belirtilmektedir (Aktay vd., 2007: 80). Oysa sanatçuların faaliyetleri denetim ve bağımlılık açısından alışılmışın dışında bir niteliktedir. Bu durum sanatçıları istismara açık hale getirmektedir. Çünkü çoğu durumda yapımcıya, menajere, yayıncıya vb. özellikle ekonomik bağımlılıklarının söz konusu olduğu, bu ilişkinin işçi-işveren ilişkisi şeklinde ortaya çıktığı, buna rağmen yaptıkları işin doğası gereği daha çok serbest meslek erbabı sayıldıkları için çeşitli yasal korumalardan yararlanamadıkları görülmektedir. Diğer taraftan, hizmet sözleşmesine bağlı çalıştıklarında meydana getirdikleri eserler üzerindeki manevi haklar dışındaki mali

b. Telif hakkının sahibi ya da kanuni mirasçularının eseri kiralamasından (m.70/6) veya elden çıkartılmasından (m.80/3) elde edilen kazanç serbest meslek kazancı olarak adlandırılmaktadır.

c. Serbest meslek faaliyetinde bulunan kolektif ve adi şirketlerde ortaklar, adi komandit şirketlerde komanditerler. (m. 66/3)

¹⁸ 4857 sayılı kanuna göre işçi, bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişidir. Dolayısıyla bir kimsenin işçi olarak kabul edilebilmesi için “iş sözleşmesine göre çalışma” ve “gerçek kişi olma” unsurları aranmaktadır. İş sözleşmesi, işçinin bağımlı olarak iş görmeyi, işverenin de ücret ödemeyi üstlenmesinden oluşan sözleşmedir.

¹⁹ “Devlet Tiyatrosu ile Devlet Opera ve Balesi ve Belediye Opera ve tiyatroları ile şehir ve belediye konservatuar ve orkestralarının sanatkâr memurları, uzman memurları, uygulatıcı uzman memurları ve stajyerleri” memur olarak 657 sayılı kanun kapsamındadırlar (m.1). “İstanbul Belediyesi Konservatuarı sanatçularının bir kısmı ise zorunlu hallerde sözleşmeli personel” olarak istihdam edilirler.(m.4)

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 4. maddesinde statü hukukuna tâbi olanlar 4/a maddesine göre istihdam edilen memurlar, 4/b maddesine göre istihdam edilen sözleşmeli personel, 4/c maddesine göre istihdam edilen geçici personel ve 4/d maddesine göre istihdam edilen işçiler olarak sıralanmaktadır.

hakların kullanımı işverenlerine geçmektedir (Özel, 2013: 305)²⁰. Bu durum ise sanatçuların hak kayıplarının diğer bir boyutudur.

Sosyal Güvenlik Hakkı Açısından Sanatçular

Sanatçulardan, bir hizmet sözleşmesine göre çalışanlar 5510 sayılı Kanun kapsamında 4/1-a maddesine, kendi adına bağımsız çalışanlar 4/1-b maddesine ve kamu görevlileri de 4/1-c maddesine göre sosyal güvenlik kapsamı dâhilindedir.

Sanatçuların sosyal güvenliklerinin sağlanması amacıyla ilk düzenlemeler 1978 yılında yapılmıştır. Bu dönemde sanatçulara özel düzenlemelerden en önemlileri, hizmet sözleşmesi koşulu aranmadan sanatçuların tümünün SSK kapsamına alınmalarının öngörülmesi ve sanatçulara dört defa geçici olarak borçlanma hakkı verilmesidir (Çırık ve Ülker, 1998: xvii-8). Sanatçuların en çok karşılaştıkları prim günlerini doldurma problemlerinin çözümüne yönelik olarak kanunda belirtilen alanlarda kısmi süreli iş sözleşmesiyle ve ayda 10 günden az çalışanların primlerinin kendileri tarafından ödenmesi koşuluyla 30 günlük primlerine sayılması düzenlemesi getirilmiştir²¹. Burada, isteğe bağlı sigortalılar eski Bağ-Kur kapsamında sigortalı sayılırlarken, kısmi sigortalılıktan faydalananların eski SSK sigortalısı olmaları dikkat çekmektedir (Çırık, 2012a). 2012 yılında da 5510 sayılı Kanunun 4/2-b maddesine tâbi sigortalıların çalışma sürelerinin diğer meslek gruplarından farklılık göstermesi nedeniyle; ilgili işleri yapanlardan yapım şirketlerinde ya da yapım şirketlerine oyuncu temin eden ajanslarda çalışanların sigortalılıkları hakkında özel bir düzenlemeye yer verilmiştir (Acar, 2012). İlgili kanunun 4/2 maddesindeki düzenleme ile normal şartlarda 4/1-a maddesine göre sigortalı olamayacak sanatçuların bir kısmı bu kapsamda sigortalı sayılmışlardır²². Başlangıçta olumlu görünen bu düzenlemeyle, 4/1-a'ya göre sigortalı sayılacak bu sanatçuların hizmet sözleşmesi ile çalışmamaları ve İş Kanunu'na tâbi olamamaları nedeniyle kanunun sağladığı haklardan da faydalanamayacakları gerekçeleriyle eleştirilmektedir (Özel, 2013: 305).

Sanatçular sadece çalışma şekilleri açısından değil, çalışmalarının hangi kapsama dâhil edildiğiyle ilgili de sorunlar yaşamaktadırlar. Sanatçuların sosyal güvenliklerinin işverenleri tarafından mı yoksa kendileri tarafından mı sağlanacağını hizmet akdine, hizmet akdinin de bağımlılık ilişkisine göre yorumlanması beraberinde farklı değerlendirmeler getirmektedir. Bu konuda ileri sürülen görüşlerden biri bağımlılığın ekonomik olduğu durumlarda eser sözleşmesinin, şahsi olduğu durumlarda da hizmet sözleşmesinin varlığından söz ederken; bir diğer görüş de bağımlılık ilişkisinin sadece hizmet sözleşmesine bağlı

²⁰ Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, Madde 18/2.

²¹ 6111 Sayılı Kanun, Ek Madde 6.

²² “Bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılan; film, tiyatro, gösteri, ses ve saz sanatçıları ile müzik, resim, heykel, dekoratif ve benzeri uğraşları içine alan bütün güzel sanat kollarında çalışanlar ile düşünürler ve yazarlar”

olamayacağı, zaman unsurunun da dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Özdemir, 1999: 32).

Özetle, sosyal güvenlik hakkı bakımından, Türkiye’de sanatçıların sosyal sigorta kapsamı içinde bulunmalarına rağmen, mesleklerinin farklı doğası sebebiyle çeşitli mağduriyetlere uğradıkları söylenebilir. Serbest meslek erbabı sayılan sanatçılar açısından ele alındığında, bu sanatçıların çoğunlukla düşük ve düzensiz gelir elde etmelerinden dolayı primlerini düzenli ödemekte sıkıntıya düştükleri görülmektedir. İşçi statüsünde sayılan sanatçılar açısından bakıldığında, bu grubun çoğunlukla geçici işçi statüsünde ve kısmi süreli çalıştıkları ve dolayısıyla sosyal güvenlik primleri yalnızca bu günler için yatırıldığından, emeklilik hakkını elde etmek için gerekli gün sayısını dolduramamaları başlıca problemler olarak görülmektedir. Bu problemleri bertaraf edebilmek için, işçi sayılacak sanatçı kapsamını arttırmak, kimi dönemlerde borçlanmalar ile sanatçıları sosyal güvenlik şemsiyesi altına sokmak gibi çeşitli düzenlemeler yapılmakla birlikte düzenlemelerin yeterli olduğunu söylemek zordur. Diğer taraftan, kamuda çalışan memur sanatçıların bu haklar açısından avantajlı konumda olduklarını eklemek gerekir.

Sendikal Haklar Açısından Sanatçılar

Kamuda çalışan sanatçılar, 4688 sayılı kanunca belirlenmiş hizmet kolu içerisinde “Kültür ve Sanat Hizmetleri” işkoluna göre sendika kurma, üye olma, üyelikten ayrılma haklarına sahiptirler. Ayrıca 2010 yılından itibaren memurlar ve diğer kamu görevlileri gibi kamuda çalışan sanatçılar da toplu sözleşme hakkını elde etmişlerdir.²³ Ancak sendikal hakların en önemli ayağını oluşturan grev hakkı, diğer kamu çalışanları gibi sanatçılar için de söz konusu değildir.

İş sözleşmesine göre işçi statüsünde çalışan sanatçılar, 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu çerçevesinde sendikal haklara sahiptirler. Aynı kanun, iş sözleşmesiyle çalışanların yanı sıra, ücret karşılığı iş görmeyi taşıma, eser, vekâlet, yayın, komisyon ve adi şirket sözleşmesine göre bağımsız olarak meslekî faaliyet olarak yürüten gerçek kişileri de kanunun 2.-6. bölümleri bakımından işçi saymaktadır. Dolayısıyla sendika üyeliği bakımından iş sözleşmesine dayalı olarak çalışanların yanı sıra eser, vekâlet, yayın veya adi şirket sözleşmesine göre çalışan sanatçılar da kapsam dâhiline alınmıştır. Ancak, sendika üyeliği konusunda yapılan bu düzenlemenin toplu pazarlık kısmında belirtilmemiş olması, iş sözleşmesi dışında çalışanların toplu pazarlık haklarıyla ilgili tartışmaya açık bir alan oluşturmaktadır. Bu belirsizlik iş sözleşmesi dışında çalışanların sendika kurup üye olabilmelerine rağmen, toplu iş sözleşmesi hakkından yararlanamayacakları gibi bir çıkarıma sebebiyet vermektedir. Diğer taraftan toplu iş sözleşmeleri, tarafların karşılıklı hak ve borçlarını düzenleyen hükümleri ihtiva edebileceğinden²⁴ iş sözleşmesi dışındakilerin de toplu iş sözleşmesi hakkına sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

²³ Anayasa, Madde 53.

²⁴ 6356 Sayılı Kanun, Madde 33/2.

Genel olarak sanatçıların çoğunun sendikal haklara sahip olduğu kabul edilse dahi, mevcut durumda sanatçıların sendika ve toplu pazarlık haklarını kullanmaları önünde engeller vardır. Öncelikle sanatçılığın özgün ve bireysel yaratım sürecini içeren bir faaliyet alanı olması sebebiyle, meslek üyelerinin birbirlerinden önemli ölçüde farklılaşmasının veya işin ve bu alanda çalışan kişilerin niteliklerinden kaynaklanan bir takım sebeplerin, düşük sendikalaşma oranlarına ve sanatçıların haklarını toplu sözleşmeler aracılığıyla koruyamamalarına neden olduğu söylenebilir.

Ancak sendikal hakların önündeki en önemli engel olarak, işkoluna göre örgütlenme gösterilmektedir. Günümüzde yasal nedenlerle işkolu esasına göre kurulmalarına rağmen, uygulamada meslek sendikası şeklinde faaliyet gösteren sendikalar olduğuna dikkat çekilmekte ve örnek olarak da Müzik-Sen, Sine-Sen, Oyuncular Sendikası ve Türkiye Yazarlar Sendikası verilmektedir (Çırınka, 2012b). Sanatçılara çok daha uygun olan meslek esaslı yerine, işkolu örgütlenme modelinin 6356 Sayılı Kanun'da da devam etmesi, düşük sendikalaşma oranlarının temel sebebi olarak görülmektedir. Örgütlenme açısından diğer bir sıkıntı ise, özellikle müzik sektöründe faaliyet gösteren sanatçıların dâhil olacakları işkolu açısından, “yardımcı iş” ve “asıl iş” uygulamalarının varlığıdır (Çırınka, 2012c). Dahası, 6356 Sayılı Kanun'a göre sanatçılar tek bir işkolunda bile örgütlenememekte; “Konaklama ve Eğlence İşleri İşkolu” ile “Ticaret, Büro ve Güzel Sanatlar İşkolu” arasında dağılmaktadırlar²⁵. Oysaki Ticaret, Büro ve Güzel Sanatlar İşkolu'nda yaklaşık 3 milyon işçi olduğu; bu işkolu altında örgütlenen sanat sendikalarının %1 barajını geçmelerinin ise imkânsıza yakın olduğu belirtilmektedir²⁶. Gerçekten de sanatçıların sendikalaşma oranlarıyla ilgili resmi rakamlara bakıldığında, Ticaret, Büro ve Güzel Sanatlar İşkolu'nda 2.368.553 kayıtlı işçi olduğu, Türkiye Yazarlar Sendikası, Müzik-Sen, Sine-Sen ve Oyuncular Sendikası üye sayıları toplamının ise yalnızca 127 kişi olduğu görülmektedir.²⁷ İlgili sendikalar tarafından, fiili rakamın çok daha yüksek olduğu, ancak düzenli ve kayıtlı çalışmanın yaygın olmayışı nedeniyle resmi rakamlara yansımadağı ifade edilmektedir. Örgütlenme aşamasında yaşanan bu sıkıntıların yanı sıra, hâlihazırda örgütlü sendikaların etkililiğiyle ilgili

²⁵ Gösteri sanatları, gösteri sanatlarını destekleyici faaliyetler, Konaklama ve Eğlence İşleri işkolu altında yer alırken; yazar, bestekâr, heykeltıraş, ressam, karikatürcü, gravürcü, ebru sanatçısı, vb. bireysel sanatçıların faaliyetleri (hattatçılık, eşya ve motif süslemeciliği (tezyinatçılık dâhil), sinema yapım işleri gibi diğer sanatçılar Ticaret, Büro ve Güzel Sanatlar İşkolunda sınıflandırılmaktadırlar. (Resmi Gazete, Sayı: 28502, İşkolları Yönetmeliği, 19 Aralık 2012)

²⁶ “Sendikalar ve Yetki Sorunu Raporu...”

(<http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=1309>, Erişim Tarihi: 28.04.2012).

²⁷ Resim Gazete, Sayı: 28897, 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Gereğince; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2014 Ocak Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ, 29 Ocak 2014.

olarak da çeşitli eleştiriler yapılmaktadır (Kıran, 2010: 84-85). Diğer taraftan kamuda ise, kültür ve sanat hizmetleri işkolunda faaliyet gösteren toplam 16.340 çalışanın 11.314'ünün sendikalı olduğu görülmektedir.²⁸

Türkiye Sanat Kurumu (TÜSAK) Kurulması ile İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve İlgili Tartışmalar

Yukarıda bahsedildiği şekilde, Türkiye’de sanatçıların hukuki statülerine göre farklılaşan uygulamaların yarattığı sıkıntıların giderilmesi ile sanatın ve sanatçının desteklenmesi amacıyla çeşitli düzenlemelere ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Bu ihtiyacı karşılamak, sanat dallarının geliştirilip güçlendirilmesi, toplumun genelinin sanat ürünlerinden faydalanması ile kültür ve sanata katkı sağlayacak projelerin desteklenmesi amacıyla TÜSAK tasarısı gündeme gelmiştir. Bu tasarıyla, çeşitli sanat dalları ile devlet arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı Türkiye Sanat Kurumu oluşturulması; bu kurumun karar organı olarak da Türkiye Sanat Kurulu’nun kurulması öngörülmüştür.

Ancak TÜSAK tasarısı sanatçılardan ciddi eleştiriler almaktadır. Bu eleştirilerin başında, Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi gibi ödenekli sanat kurumlarının kuruluşları hakkında kanunların kaldırılması gelmektedir. Çünkü bu kurumların kapanması, birçok açıdan sakınca doğurabilir. Öncelikle, onlarca yıllık tecrübe ve birikime sahip sanatçıların sanat alanlarından uzaklaştırılması tehlikesi söz konusudur.²⁹ Sosyal haklar açısından bakıldığında ise, diğer sanatçılara kıyasla avantajlı durumda olan memur sanatçıların kapsamının daraltılması anlamına geleceğinden, kültür ve sanat alanında sendikalı güvenceli çalışma biçimini tamamen zora sokacaktır. Bu ise, sosyal haklar açısından hâlihazırda var olan sorunları genişletme riski taşımaktadır.

Diğer yandan, özel sanat kurumlarının sanatsal üretim için gerekli alt yapı eksikliği, maddi yetersizlikler gibi temel sorunları tasarı ile ciddi bir şekilde ele alınarak, özel sanat kurumlarına dönük devlet desteği konusundaki dağınık mevzuat bu yasa tasarısı ile bir araya toplanmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda, TÜSAK’a ayrılan bütçenin yanı sıra, yerel yönetimlere de kültür sanat faaliyetleri için pay ayrılması zorunluluğu getirilmektedir. Bu düzenleme, olumlu bir girişim olarak gözükse de, bu bütçelerin nasıl yönetileceği, hangi alanlarda ne kadar destekleme yapılacağı belirsiz olduğu için çeşitli kaygılar doğurmaktadır (Kuyurtar, 2014). Bu kaygıların başında, tahsis edilecek kaynakların koşullarının açık ve net bir şekilde belirtilmemiş olması gelmektedir. Hangi sanatsal faaliyetin ne kadar destek alacağı

²⁸ Resmi Gazete, Sayı: 28699, 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu Gereğince Kamu Görevlileri Sendikaları ile Konfederasyonların Üye Sayılarına İlişkin 2013 Temmuz İstatistikleri Hakkında Tebliğ, 6 Temmuz 2013.

²⁹ “Sanatçıların TÜSAK Yasası’na Tepkisi Sürüyor”, (<http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/932404-sanatcilarin-tusak-yasasina-tepkisi-suruyor>, Erişim Tarihi: 31.03.2014)

karar yetkisine sahip olan Kurul'un, kuruluş ve atanma usulleri bakımından doğrudan siyasi iktidara bağlı oluşu nedeniyle, sanat faaliyetlerini siyasi iktidarın denetimine sokacağından endişe edilmektedir.

TÜSAK'ın idari görevinin, somut kriterlere uygun olan sanatsal projelere desteğin sağlanması ve prosedürel denetim olması gerektiği; ancak bu idari görevlerin yalnızca denetimlerin sağlanması düzeyinde sınırlandırılması ve kültür sanat projelerinin içeriğini etkileme gücünün olmaması gerekliliği vurgulanmaktadır. Ayrıca Kurul'un da katılımcı demokratik bir yapı ile oluşturulması, çeşitlilik içermesi ve ülkedeki farklı kültürleri ve sanatsal anlayışları temsil etmesinin önemi dile getirilmektedir.³⁰ Öngörülen tüm bu düzenlemelerle ilgili bir diğer endişe de, nitelikli sanatın pahalı hale gelmesi, sanatın idari ve mali özgürlüğünü yitirerek ticarileşmesine sebep olması ihtimalidir.³¹ Bu durum sanat kurumları arasında rekabeti teşvik ederek, sanatçılar üzerindeki baskıyı arttıracaktır.

Bu haliyle TÜSAK tasarısı, Devlet Tiyatroları ve Devlet Opera ve Balesi gibi kurumların kapatılması sonucu, kamuda çalışan sanatçuların kapsamını daraltacağından, sosyal haklar açısından var olan sorunları arttıracaktır. Sanatçuların bu çalışma kapsamında dile getirilen, güvencesiz çalışma, sosyal güvenlik kapsamı dışında kalma ve örgütlenme yetersizliği gibi sosyal ve ekonomik sorunlarını yaygınlaştıracaktır.

Sonuç

Bir toplumda sanatın ve sanatçının konumu, özellikle toplum bilincinin ve birlikteliğinin oluşturulması; kültürel mirasın yaratılması ve demokrasinin güçlendirilmesi anlamında hayati öneme sahip; kültürel, ekonomik ve toplumsal boyutları olan bir konu olmakla birlikte, bu çalışmanın odak noktası sanatçuların durumunun sosyal haklar açısından incelenmesidir.

Temel problem, sanatçuların yaptıkları işin niteliğine bağlı olarak diğer mesleklerden oldukça farklılaşmaları sebebiyle, özellikle çalışma hakkı, adil ve uygun işte çalışma hakkı, kültürel yaşama katılma hakkı, sendikalar hakları, sosyal güvenlik hakkı gibi haklarla ilgili olarak diğer meslek sahipleri için oluşturulmuş sosyal politika düzenlemeleri içerisinde yer bulamamalarıdır. Toplumsal ün ve başarı elde etmiş küçük bir azınlık dışında, işlerinin karşılığı olarak elde ettikleri gelirin yeterli ve düzenli olmayışı, sanatçıları ikinci bir işte çalışmaya zorlamakta, sosyal güvenlik açısından da güç durumda bırakmaktadır. Diğer taraftan, faaliyetlerinin çoğu durumda denetim ve bağımlılık unsurunu barındırmasının

³⁰ BGST (Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu), "BGST'den Tüsak Tasarısına Yönelik Eleştiri ve Öneriler", (<http://mimesis-dergi.org/2014/03/tusak-yasa-tasarisina-bakisimiz-cestirilerimiz-onerilerimiz/>, Erişim Tarihi: 30.04.2014)

³¹ "TÜSAK Nedir? Sanatçılar Neden Protesto Ediyor?", <http://www.mansettv.com/haber/tusak-nedir-sanatcilar-neden-protesto-ediyor-98491.html>, Erişim Tarihi: 31.03.2014)

mümkün olmayışı, sanatçıların hukuki statü itibarıyla büyük oranda bağımsız, kendi hesabına çalışan olarak faaliyet göstermeleri sonucunu beraberinde getirmektedir. Oysa kültürün ve sanatın bile birer tüketim metası haline gelerek endüstriye dönüştüğü günümüzde, sanatçıların, yapımcı, menajer, yayıncı ve ajanslara olan bağımlılıklarının, gerek meslekte yer edinebilme, gerekse ekonomik anlamda her zamankinden daha fazla olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, sanatçıların faaliyetlerini sürdürmek için kurdukları bu ilişkiler, işçi-işveren ilişkisi şeklinde ortaya çıksa bile, var olan yasal düzenlemelerin işin niteliğiyle örtüşmemesi sosyal politikanın temel aracı olan yasal korumadan faydalanmalarını engelleyebilmektedir.

1980’de UNESCO’nun konuya dikkat çekmesinden itibaren, sanatçıların desteklenmesi ve özel konumlarına ilişkin ayrıca düzenlemelere gereksinim duyulduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda, sanatçıların sosyo-ekonomik statülerinin geliştirilmesi için ayrılan çeşitli fonların yanı sıra, atıpkı istihdam biçimlerinin göz önüne alınarak hukuki statü, vergi ve sosyal güvenlik gibi konularda sanatçılara özel yasal düzenlemeler yapılmaktadır.

Avrupa Birliği’ndeki durum incelendiğinde, konunun oldukça önemsenerek, gerek ulusal düzeyde gerekse Topluluk düzeyinde sanatçılara yönelik yasal düzenlemeler yapıldığı, ülkeler arasındaki farklılıkların uyumlaştırılarak kurumsal çatının oluşturulmaya çalışıldığı gözlenmektedir.

Türkiye açısından ele alındığında ise; sanatsal faaliyetin niteliğinin iş sözleşmesinin temel koşullarından olan bağımlılık unsurunu çoğunlukla barındırmaması sebebiyle, sanatçıları istismara açık hale getirerek; kimi sanatçıların bir işverene bağımlı olarak çalışmalarına rağmen, İş Hukuku kapsamı dışında kalarak kimi sosyal güvencelerden yararlanamamalarına yol açabildiği görülmektedir. Dahası, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun bir işveren için meydana getirilen sanat eserlerinin mali haklarının baştan işverene ait olduğu yönündeki düzenlemesi, sanatçıların karşı karşıya oldukları hak kayıplarının diğer bir yüzünü oluşturur. Bununla birlikte, sanatçılarla ilgili sorunların özellikle sosyal güvenlik boyutuyla gündeme geldiği bilinmektedir. Sanatçılar sosyal güvenlik semsiyesi altında yer bulabilmelerine rağmen; primleri işverenleri tarafından ödenen sanatçıların, yaygın olarak kısmi ve aralıklı istihdam edilmeleri sebebiyle prim ödenen gün sayısının az olması, kendi hesabına çalışanların ise çoğunlukla yetersiz ve düzensiz gelir elde etmeleri yüzünden primlerini düzenli ödeyememeleri başlıca sorunlar olarak görülmektedir. Konuyla ilgili çeşitli iyileştirmeler yapılmaya çalışılmasına rağmen, düzenlemelerin yeterli olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Son olarak, sanatçılar arasında örgütlenmenin yaygın olmayışı, kamuda çalışan sanatçıların diğer memurlarla birlikte grev hakkından mahrum olmaları, diğer sanatçıların ise 6356 sayılı kanunca kapsam dâhiline alınmalarına rağmen, iş sözleşmesi dışında çalışanların, toplu pazarlık ve grev hakkı konusundaki belirsizlik, sendikal haklar açısından başlıca sorunlar olarak görülmektedir. Ayrıca işkolu düzeyinde örgütlenme modelinin sanatçılar için uygun olmaması, sanatçıların düşük örgütlenme düzeylerinin temel sebebi olarak ortaya çıkmaktadır. Dahası,

kamuda çalışan sanatçular, hiç değilse tek bir işkolu içerisinde örgütlenirken, 6356 sayılı kanuna tâbi sanatçuların iki ayrı işkoluna dağılmaları, sanatçuların örgütlenerek haklarını toplu pazarlıkla korumalarını daha da zorlaştırmaktadır. Son olarak, sanatçulara yönelik güncel bir düzenleme olan TÜSAK tasarısının da sosyal haklar açısından yeni sorunlara yol açacağından endişe edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Fatih (2012) “Sanatçuların Sigortalılığı Hakkında Genel Yazı”, (<http://sgkrehberi.com/haber/1445/>, Erişim Tarihi: 16.12.2012).
- Adams, Theodor, Pertti Ahonen, Rod Fisher (2004) *An International Evaluation of the Finnish System of Arts Councils*, Helsinki: Publications of the Ministry of Education.
- Atay, Nizamettin; Kadir Arıcı, E. Tuncay Senyen Kaplan (2007) *İş Hukuku: Genişletilmiş 2. Baskı*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ateş, Mustafa (2013) “İşçinin İşin Görülmesi Sırasında Meydana Getirdiği Eser Üzerindeki Telif Hakları”, *Tisk Akademi*, 8 (15-I).
- Capiu, Suzanne (2006) *Mobility of Artists and Social Security*, Brussels: European Parliament Policy Department Structural and Cohesion Policies.
- Capiu, Suzanne, Andreas Johannes Wiesand (2006) *The Status of Artists in Europe*, Brussels: European Parliament European Institute for Comparative Cultural Research.
- Coffey, Stella (1997) “The Social and Fiscal Status of Artists in Ireland”, Alain Keseman (der.) *Profession Artist Report on the Social and Fiscal Status of Artists: Part Three Austria Denmark Ireland Luxembourg* içinde, Bruxelles: European Commission.
- Çelik, Nuri (2010); *İş Hukuku Dersleri*, Yenilenmiş 23. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Çırık, Mehmet (2012a) “Kısmi Sigortalılık ve Müzik Sanatçıları”, *Gazete Yeniğün*, 18 Ocak (<http://www.gazeteyenigun.com.tr/koseyazilari/22931/kismi-sigortalilik-ve-muzik-sanatcilari-->, Erişim Tarihi: 05.05.2013)
- Çırık, Mehmet (2012b) “Örgütlenme Sorunları”, *Gazete Yeniğün*, 22 Şubat (<http://www.gazeteyenigun.com.tr/koseyazilari/23252/orgutlenme-sorunlari>, Erişim Tarihi: 05.05.2013).
- Çırık, Mehmet (2012c) “Müzik Sektöründe Örgütlenme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar (4)”, *Gazete Yeniğün*, 15 Şubat ([http://www.gazeteyenigun.com.tr/koseyazilari/23190/muzik-sektorunde-orgutlenme-surecinde-karsilasilan-sorunlar-\(4\)](http://www.gazeteyenigun.com.tr/koseyazilari/23190/muzik-sektorunde-orgutlenme-surecinde-karsilasilan-sorunlar-(4)), Erişim Tarihi: 05.05.2013)
- Çırık, Mehmet, Asaf F. Ülker (1998) *Müzik Sanatçularının Temel Yasal Hakları ve Uygulamalar*, Ankara: Müzik ve Sahne Sanatçıları Sendikası Yayınları.
- European Parliament (2007) “The Social Status of Artists” (<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2007-0236&language=EN>, Erişim Tarihi: 07.04.2013)
- European Parliament (2011) “Unlocking the Potential of Cultural and Creative Industries” (<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2011-0240+0+DOC+PDF+V0//EN>, Erişim Tarihi: 07.04.2013)
- Eurostat (2011) *Cultural Statics*, Belgium: Publications Office of the European Union.
- Feist, Andy (2000) *Cultural Employment in Europe: Policy Note No: 8*, Belgium: Council of Europe Publishing.

- Gündüz, Selim (2013) “Sosyal Politika Kapsamı İçinde Sanatçuların Yeri ve Türkiye’deki Uygulaması”, 14. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi 25-27 Mayıs 2012, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk –İş) Ankara, Şubat 2013 ss. 697 – 713.
- International Federation of Arts Councils and Culture Agencies (2002) “Defining Artists for Tax and Benefit Purposes”, *D’Art Topics in Arts Policy No.1*, Sydney: IFACCA.
- Kıran, Aysun (2010) “Türkiye’deki Sinema Emekçileri ve Sine-Sen”, Ayşe Buğra (der.) *Sınıftan Sınıfa: Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuyurtar, Fırat (2014) “TÜSAK Meselesi”, Mimesis, 4 Mart, (<http://mimesis-dergi.org/2014/03/tusak-meselesi/>, Erişim Tarihi: 30.03.2014)
- McAndrew, Clare (2002) *Artists, Taxes and Benefits: An International Review*, London: Arts Council of England.
- McAndrew, Clare, Cathie McKimm (2010) *The Living and Working Conditions of Artists in the Republic of Ireland and Northern Ireland*, Dublin: Arts Council of Northern Ireland.
- Mccain, Roger (2006) “Defining Cultural and Artistic Goods”, Victor A. Ginsburgh ve David Thorsby (der.) *Handbook of the Economics of Art and Culture (1)* içinde, Sydney: Elsevier B.V..
- Omay, Umur (2011) *Sosyal Haklar: Kısa ve Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Özdemir, Burhan (1999) “Sanatçuların Sosyal Güvenlikleri ve Borçlanmaları”, *Çimento İşveren Dergisi*, 3 (13).
- Özdil, Yılmaz (2009); “Peki, Bizim Ona Borcumuzu Kim Ödeyecek?”, *Hürriyet Gazetesi*, 19 Şubat, (<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/11034156.asp?yazarid=249>, Erişim Tarihi: 15.04.2013)
- Özel, Kayhan (2013) “Sanatçuların Sosyal Güvenliği”, *İstanbul Barosu Dergisi*, 87 (2013/2).
- Sanchez-Schmid, Marie-Therese (2013) *Promoting the European Cultural and Creative Sectors as Sources of Economic Growth and Jobs*, European Parliament Draft Report.
- Thorsby, David (2006) “Chapter 1: Introduction and Overview”, Victor A. Ginsburgh ve David Thorsby (der.) *Handbook of the Economics of Art and Culture Volume 1* içinde, The Netherlands: Elsevier B.V..
- UNESCO (1980) *Records of General Conference*, 21C/Resolution 15.1, Paris: UNESCO.
- Vaz da Silva, Helene (1999) *Report on the Situation and Role of Artists in the European Union*, European Parliament Committee on Culture, Education and the Media, (<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A4-1999-0103&language=EN>, Erişim Tarihi: 10.04.2013)